

HOZZÁSZÓLÁS A „VÉLEMÉNYEK A SZÖVEGTANI KUTATÁSRÓL” KÉRDÉSSORHOZ

HONFFY PÁL

Kérdéssorukra meglehetősen késéssel és némi húzódozással válaszolok. (Írhatnám így is: nagy késéssel, kis készséggel.) Nem vagyok hivatásos tudós, pályám vargabetűs kezdete (lásd *Élet és Irodalom* 1992. 7.) arra kényszerített, hogy mindig csak gyakorlati munkám melléktermékeként, a napi teendők mélyebb átgondolása kapcsán foglalkozzam egyes tudományos kérdésekkel is.

Jelenleg — ugyancsak kényszerűségből — egy saját nevem alatt működő magánkönyvkiadót irányítok, ennek működtetése rendszeresen napi 14—16 órai munkámat igényli. Nem vagyok hát abban a helyzetben, hogy tudományos kérdésekben elmélyült „álláspontot” fejtegessek. Szíves elnézésüket kérem tehát, hogy válaszom szükségszerűen hiányos lesz, és elnagyoltnak is tűnhet.

1. A szövegszerűség kritériumát a sohasem tisztázható szándékban a legkevésbé sem kereshetjük. A szöveg akkor is szöveg (és objektív valóság, amely objektív módon vizsgálható), ha létrehozása spontán módon, nem tudatosan történt. Talán a térbeli és/vagy időbeli lehatároltság jelezheti egy szöveg egységét, illetve kezdetét és végét. Mint az előbbi mondatban említett kettősség („térbeli és időbeli”) már előlegezi: szükségesnek tartom a hangzó, az írott és a nyomtatott szöveg megkülönböztetését és sajátosságainak figyelembevételét egy szövegvizsgálat során. Arra is érdemes utalnom talán, hogy a verbális szöveg csatlakozhat olyan másféle — de ugyancsak időben eirendezendő — közlésekhez, szövegekhez, amelyek nem szóban, hanem pl. képen jutnak el a befogadóhoz. (Pl. a filmben, a tévéműsorban.) Ilyen esetben a másik szint, másik csatorna, másféle manifesztáció a verbális szöveg jelentésére is hat, és a párhuzamosan kifejeződő szóbeli tartalmat módosíthatják, vagy sajátos jelleget kölcsönözhetnek neki, esetleg meg is semmisíthetik, olykor pedig megkérdőjelezzik igazságtartalmát.

Egyáltalán nem közömbös tehát az a közeg, amelyben a verbális szöveg fellép.

2. A szövegtan igenis igényt tarthat teljes tudományos önállóságra, annak ellenére, hogy egyes kérdések vizsgálata más tudományok körébe is sorolható. Nyilvánvaló, hogy *nyelvi* jelenségekkel a szociológia, a néprajz vagy a diplomatika is foglalkozik, mégsem csorbítják a *nyelvészet* szuverenitását. Másrészt abban sem kételkedem, hogy a szövegtan nem sorolható a nyelvészet (és azon belül a leíró nyelvtan) átfogó tudományának hatáskörébe, annak egyik ágazati alfejezeteként a mondattan, a szószerkezettan, a szótan és a fonetika-fonológia mellé. Az 1. pontban kifejtetteknek megfelelően a szövegtannak nem verbális megnyilatkozásokkal is foglalkoznia kell, és léteznek olyan tényezők, sőt a szöveg jellegét szorosan meghatározó körülmények, amelyek felülemelkednek a szigorúan vett szóbeliségen. Egy speciális szövegtan kölcsönözhet azután elveket és módszereket a nyelvészet verbális szövegeken végzett vizsgálataihoz, és a nyelvészeti szövegtan — mint a nyelvészet és a szövegtan eredményeit egyaránt alkalmazó határtudomány — továbbra is megtarthatja létjogosultságát. De a

szövegtan — mint önálló tudomány — integrálja a különböző jellegű szövegekkel foglalkozó vizsgálatokat.

A szövegtan (textológia) belső felépítésében a jelentéstani aspektus szükségszerűen alárendelődik a szerkezetani aspektusnak. Mégis: szükség van egy olyan részdiszciplínára, amely az elemeket, azok mibenlétét, manifesztációjuk módját, az elemek határait és jelentését venné számba — természetesen általános síkon, valamennyi lehetőséget szintetizálva. Ez lehetne a *komponensek* stúdiuma. Ez után a legterjedelmesebb ágazat a komponálásnak, az elemek összekapcsolásának módozataival, a szerkesztéssel foglalkozik, továbbá azzal, hogy a kombinációk hogyan befolyásolják a jelentés alakulását. Ezt a részstúdiumot nevezhetjük talán *kombinatorikának*. Végül a *pragmatika* következne, amely a szövegalkotás és a szövegértés gyakorlati feltételeit és körülményeit vizsgálná.

3. Eddig alkalomszerűen végeztem tankönyvnyelvi elemzéseket; kifejezetten szövegalkotási szempontokat vesz figyelembe a *Magyar Nyelvőrben A tankönyvek nyelvezetének néhány sajátos követelménye* címmel (1984. 3.), továbbá a *Pedagógiai Szemlében Tankönyvül fogalmazni!* címmel (1990. 7—8.) megjelent cikkem.

Pusztán mellékes tényként említem meg, hogy *Filmről, televízióról középiskolásoknak* című könyvemben röviden összefoglalom az alapvető és a szakirodalomban tárgyalt filmszemiotikai tudnivalókat. E munkámban a filmet egységes, de többretegű szövegnek tekintem.

4—6. A gyakorlati felhasználhatóság érdekében rendkívül fontosnak tartom a tankönyvek szövegvizsgálatát. Ennek még a kritériumai sincsenek kialakítva nálunk, jöllehet létezik egy kis „tankönyvkutató” csoport, ennek azonban nincsenek sem anyagi feltételei, sem szakemberei a kérdés szisztematikus vizsgálatához. Magam is eddig csak próbálkozásokat, esetleges megközelítésű észrevételeket tettem közzé, holott jó tankönyvi szövegek megalkotásához tanácsos lenne viszonylag alapos és rendszeres ismeretekkel rendelkezni arról: milyen is a jó tankönyvszöveg. Az ilyen ismeretek megléte még utat engedhetne a változatosságnak, más-más metodikai eljárások, interpretálási módok egymás mellett élésének. A tankönyvkészítő tevékenységet azonban eddig nagyobbára a „didaktikai ösztön”, illetve a régiebb vagy frissebb szakmai tradíció irányította, esetleg még az sem.

Hozzászólásommal az Önök által kijelölt maximum kereteken jóval belül maradtam, de talán a minimum keretet elértem. Az ügy, amelyet szóvá tettem, maximális figyelmet érdemel, de amit az e téren elért hazai eredményekről és a magam szerény tevékenységéről írhattam, az bizony minimális volt. A szöveg tartalma és terjedelme így talán nem került diszharmoníába egymással.